

AHLÂK ÇALIŞMALARI VE AHLÂK FELSEFESİ DERGİSİ

Cilt Vol. 2 **Sayı** No. 2

Yayın Tarihi / Publication Date

Aralık / December, 2022

Yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.

CC BY-NC-ND 4.0

Çeviri & Transkripsiyon

Hüseyin Hüsnü Efendi ve *Fihrist-i Ahlâk*

Haz. Mükerrerem Bedizel Aydın & Ender Büyüközkara

Hüseyin Hüsnü Efendi ve *Fihrist-i Ahlâk*

Mükerrerrem Bedizel Aydın¹

Ender Büyüközkara²

Kuzatdan Sadık Efendi'nin oğlu (Köse) Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi İstanbul'da doğmuş, 7 Ramazan 1265'te (27 Temmuz 1849) vefat etmiştir. Maliye Nezareti'nde mukataa odasında görev yapmış, daha sonra maliye müsteşarlığı (1837-1839) vazifesine getirilmiştir. Meclis-i Muhasebe-i Maliye âzâlığı da yapan Hüseyin Hüsnü Efendi, 1841-1844 tarihlerinde Konya, akabinde Bolu defterdarlığı görevlerini ifa etmiştir. Bu görevden azledilmesinden sonra İstanbul'a dönmüş, 1844'de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye âzâlığına, ardından Çiftlikat-ı Hümâyûn ve Fabrikalar nâzırlığına getirilmiştir. 12 Rebiülevvel 1265 (5 Şubat 1849)'de bâlâ rütbesiyle maliye nazırı olmuştur. Fakat bu makamda altı aylık bir süre görev yapabilmiş, Sadrazam Koca Reşid Paşa'nın konağında verilen iftar ziyafetinden evine döndükten bir süre sonra hayatını kaybetmiştir. Kabri Eyüp'tedir (Ketebe.org, t.y.; Kırmızı, 2003, s. 108; Hüseyin Hüsnü, 1302, s. 2).

Hüseyin Hüsnü'nün tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece *Fihrist-i Ahlâk* başlıklı risalesi bulunmaktadır.

*Fihrist-i Ahlâk*³

Kitap, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin vefatından sonra basılmıştır. Nitekim kapakta Kırımîzâde Neşet Bey'in⁴ himmetiyle tab' edildiğine dair kayıt vardır.

DOI: 10.5281/zenodo.7268527
ahlâk dergisi, 2022

¹ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, baydin@sakarya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2047-265X>

² Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ebuyukozkara@sakarya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7039-3159>

³ *Fihrist-i Ahlâk*'ı hazırlayıp bitirdiğimiz tarihlerde Hüseyin Hüsnü Efendi'nin hayatı ile *Fihrist-i Ahlâk*'ın değerlendirme, sadeleştirme ve metin neşirini ihtiva eden bir kitabın yayımlandığını gördük. Bkz.: Güven (ed.), 2022.

⁴ Kırımîzâde Neşet Bey (1843-1906): Hukukçu. İlk Türk avukat kabul edilir. Rumeli kazaskeri Kırımîzâde Ahmed Reşid Efendi'nin oğludur. Birçok kadılıklarda bulunduktan sonra İstanbul'da avukatlık yapmıştır. *Fihrist-i Ahlâk* adlı eser bazı kaynaklarda ona ait gösterilmektedir. Mesela bkz.: Gövsa, t.y., s. 283.

Hüseyin Hüsnü eseri kaleme almadaki gayesini açıklarken ahlak hakkında yazılan kitapların çoğunlukla Arapça olduğunu, Türkçe yazılanlarda ise bilinmeyen/anlaşılmayan istilahlar (istilahat-ı gayr-ı meşhure) bulunduğunu, dolayısıyla bu eserlerden yeterince istifade edilemediğini ifade eder. Bu sebeple o günün diliyle (lisan-ı vakt) bir ahlak kitabı kaleme alınmasını gerekli görmüş, ulaşabildiği eserleri inceleyerek önemli olan başlıkları almış, konuyla ilgili bilgi sahibi olan kimselerden de bilgi edinerek kitabını tertip etmiştir. Eserde herhangi bir kaynak bilgisi verilmemektedir.

Türkiye kütüphanelerinde yaptığımız taramada esere ait bir baskıya ulaşılmıştır. Bu baskının özellikleri aşağıda verilmiştir:

Baskı Tarihi	Matbaa	Açıklama	Kütüphane	Sayfa
1302 [1884-1885]	Mihran Matbaası	-	İSAM, İBB	38 s.

Kaynakça

Gövsâ, İ. A. (t.y.). *Türk meşhurları ansiklopedisi*. y.y.: Yedigün Neşriyatı.

Güven, M. S. (ed.) (2022). *Fihrist-i ahlâk Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi; temel kavramlarıyla İslâm ahlâkı*. İstanbul: Şamil Yayınevi.

Hüseyin Hüsnü (1302). *Fihrist-i ahlâk*. İstanbul: Mihran Matbaası.

Ketebe.org (t.y.). Hüseyin Hüsnî Efendi. Erişim adresi: <https://www.ketebe.org/sanatkar/huseyin-husni-efendi-397>

Kırmızı, A. (2003). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e maliye nazırları (1838-1922). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 97-114.

Çevirimetnin Hazırlanmasında Uyulan Esaslar

Metnin tertibine sadık kalınmıştır. Daha rahat anlaşılması için orijinalinde yer almayan bazı noktalama işaretleri kullanılmış, bugün kullanılan kelimeler günümüz imlâsına göre yazılmıştır: (oldukda>olduğunda; ahab>ahbab vb.)

Fihrist-i Ahlâk

Risale-i mezkûre hazine-i maliye mukataat odasında istihdamla kesb-i kemalat etmiş olan ve bir aralık mukataacılık ve maliye müsteşarlığı ve muahharan Bolu defterdarlığı hizmetlerinde bulunmuş ve mazulen Dersaadet'e geldiği akîbinde mülga Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azalığına ve ahîren hasbe'l-lüzum rütbe-i bâlâ ile Maliye nezaret-i celilesine tayin buyurulmuş olan merhum Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi hazretlerinin eser-i hame-i dikkat allameleridir.

Bismillahirrahmanirrahim

الحمد لله الذى خلق بنى آدم و شرفه بمكارم الأخلاق والصلوة و السلام على سيدنا ومولانا محمد الذى انتشر محاسن خصاله الشريفة فى الآفاق و على آله و أصحابه الذين هم منبع الشجاعة والعدالة والعفة والحكمة بالاتفاق⁵ (emma ba'd) Ahlâk hakkında erbab-ı kemalin malumat-ı hakikiye ve tecarib-i vakıaları kütüb ve resailde mestur ise de ekserisi Arabiyyü'l-ibare ve bazı Türkiyyü'l-ibare bulunanlar dahi istilâhat-ı gayr-ı meşhure ile müellef olduğundan (abd-i aciz) gibi muarefesi olmayan zevat istifade-i kâmilemeden mehcur olduklarına ve bu cihetle lisan-ı vakt üzere telifi lutfiyatı câmi' ve dareynde hayır ile bâdî-i müstetbî' olacağına mebni müsta'inen bi-tevfikihi teala bende-i kemine-i Devlet-i Aliyye (Hüsnü) kem-bızâa kütüb ve resail-i mezkûreden derdest olabilenlerin derunlarında zib-ârâ-yı sûtur olan mesailden ehem ve elzem olanlarını lakat ve terkip ve hülasalarını bazı ashab-ı malumattan tahkik ve tashih ederek acizane ve kâsırane işbu risaleyi tahrir ve tertip ve teferruat-ı ahlâktan olan tedbir-i menzil [4] ve siyaset-i medeniyeyi tezyil ile ismini (Fihrist-i Ahlâk) tesmiye ve telkip eyledim. Hata ve nisyan-ı acizanemin islahı ashab-ı lutf ve keremden rica olunur.

(Malum ola ki) efrad-ı insanda derkâr olan ahlâk-ı hamîde ve zemîme ahlâk-ı erbaa itlak olunan (dem ve safra ve balgam ve sevdanın) iktiza-yı tabiatlarından neşet eder. Zira (demin) tabiatı har ve ratb (ve safranın) tabiatı yabis ve har (ve balgamın) tabiatı ratb ve barid (ve sevdanın) tabiatı barid ve yabis olup işbu tabâyi'in imtizacından (kuvve-i nutkiye ve gazabiye ve şehviye) ve bunlardan ifrat ve tefrit ve itidal nisbetiyle usûl-i ahlâk hâsıl olur ve bu usûl-i ahlâktan (şecaat) hararete, (sehavet ve zekâvet ve şehvet) rutubete, (hasaset ve

⁵ Hamd, Âdemoğlunu yaratan ve onu üstün ahlâkla şerefli kılan Allah'adır ve salavat ve selam, şerefli ve güzel nitelikleri dünyanın her tarafına yayılmış olan efendimiz ve mevlamız Muhammed'e ve ittifak üzere şecaat, adalet, iffet ve hikmetin kaynağı olan ailesi ve arkadaşları üzerine olsun. Arapça ifadelerin çevrilmesi hususundaki yardımlarından dolayı Dr. Ali Vasfi Kurt'a teşekkürü borç biliriz.

gabavet ve iffet) yübusete, (cebanet) bürudete mensuplardır. Binâberin ahlâk-ı hamîde ve zemîme ahlât-ı erbaanın mukteza-yı tabiatlarından tevellüt eylediği sabit olmuş olur. Bir de ahlât-ı erbaanın miktarında tesavi mülâhaza olunmayacağı misilli tabiatlarında dahi müsavat mütalaa olunamayacağından ahlâkın ihtilafı ahlât-ı erbaa ile tabiatlarının halkiyet-i muhtelifesine tâbidir. Bu cihetle ahlât-ı erbaadan [5] birinin galebesi hâlinde tabiatının iktizayı hükmü dahi galip olmak icap eyler. Şu ahvale nazaran ahlâk mukteza-yı tabiatından tevellüt etmiş olduğu efkârıyla insan hayvanat-ı saireden ma'dûd denilebilir ise de Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve keremiyle insan cevher-i akl⁶ ile müşerref ve mümtaz olduğundan [6] hayvanat-ı saire gibi yalnız mahsusane merbut olmayıp yani havass-ı hamse-i zahire tesmiye olunan (basıra ve samia ve şamme ve zaika ve lamise) ile havass-ı hamse-i batına denilen (hiss-i müşterek ve hıthane ve mutasarrıfa ve vâhime ve hafızadan) her birinin hissiyatından nik ü bed suver ve meaniyi akıl [7] tecrübe-i mesbukasıyla fark ve temyiz ve cânib-i muhassenata

⁶ Keyfiyet-i akl mesail-i amîkadan olduğundan fi'l-cümle istifadesi sual ve cevabı havi bir muhakeme-i besiyeye muhtaç görünmesine mebni ukul-ı selime ashabinin akvali üzere ber-vech-i âtî bi't-tertîb beyanına ibtidar olunmuştur. (Sual) Akıl ne makûle şeyden tevellüt eder? (Cevap) Ruh-ı insanî ile ruh-ı hayvanînin peder ve mader gibi imtizaç ve izdivaçlarından tevellüt eder. (Sual) Ruh-ı insanî ve ruh-ı hayvanî nedir? (Cevap) Ruh-ı insanî min kibeli'r-Rabbani emr-i mahsus ve nur-ı menfuh olup yani pertev-i esma-i İlahiye ile kaim ve nev'-i melekten ehass bir cevher-i mücerredir. Ve ruh-ı hayvanî bâ-izn-i Hak nutfenin istidadından hâdis zulmanî bir buhar-ı latifdir. (Sual) Ruh-ı hayvanî zahirde malum olabilir ise de ruh-ı insanî ne vecihle ispat olunabilir? (Cevap) Anasır-ı erbaa ıtlak olunan hava ve nâr ve mâ ve türâbin derecat-ı mütefavite üzere imtizacından iktiza eden mevalid-i selâse ki maâdin ve nebatat ve hayvanatın ve enva-ı hayvanattan itidal-i mizac hasebiyle derece-i insaniyetin birbirlerine nispetle suret ve manada olan tefavütlerinden ispat olunur. Şöyle ki maâdinde yalnız suret-i terkibiye ve nebatatta ondan başka neşv ü nema ve hayvanatta şunlardan fazla idrak ve hareke-i ihtiyariye ve insanda cümlesinden fazla maarif ve hakayık misilli umûr-ı külliye rûnûmadır. Zira maâdinde fakat [6] tabâyi' denilen rutubet ve hararet ve bürudet ve yübusetin terkiibinden hâsıl olan mizac-ı mahsus iktizasınca mücerret suret-i terkibiye ve nebatatta kuvve-i tabâyi' olan cazibe ve masike ve hâzime ve dafianın içtimâından husule gelen mizaç muktezasına nazaran neşv ü nema ve hayvanatta ahlât-ı erbaa tabâyi'i terkiibinden hâsıl olan buhar-ı latif ki ruh-i hayvanî âsârıyla feyezân edip mutasarrıf olan havass-ı hamse-i zahire ve batına ve kuvve-i gazabiye ve şehevîyeden idrak ve hareke-i ihtiyariye ve insanda ruh-ı hayvanî ve havas ve kuvvâ-i mezbureden başka ruh-ı insanînin taalluk ve irtibatından husule gelen kuvve-i nutkiyeden umûr-ı külliye iktiza eder. Ve eğerçi ber-mukteza-yı terkiib-i insan kuvve-i mezburenin menşei hakkında akval-ı kesire olup ezcümle bazıları havass-ı aşerenin ve bazıları havass-ı mezbureden mutasarrıfanın veyahut ruh-ı hayvanînin eser-i kemali olmak üzere zu'm ederek ruh-ı insanîyi inkâr sadedinde olmuşlar ise de bunların cümle-i akvali mülayim-i akl olmayıp çünkü havas ve ruh-ı hayvanî cisim ve cismanî ve havastan her biri mahdudü'l-eser-i alet-i mahsusa ve mahkûme ve ruh-ı hayvanî onları bir mutasarrıf-ı madde-i muayyene ve her birinin kemali dahi eser-i hükmünün nihayetine peyveste olarak bu cihetle yekdiğerin eser-i hükmü âharda olmadığı misilli kemali dahi gayra sirayet [7] edemeyeceğine ve bi'l-husus hayvanatın ekser havassında daha ziyade kemal görüldüğüne nazaran öyle umur-ı külliyyeden olan maarif ve hakayıkı mucip kuvve-i nutkiyeye ber-vechile menşe' olamayacakları bedihi ve bir de maâdin ve nebatat ve hayvanatın meâsir-i meşruhasına menşe'ler olup da kuvve-i nutkiyenin menşe'-i mahsusu olmayarak husulü ukûl-ı insaniyenin külliyyen hilafı olduğundan kuvve-i mezkûre için behemehâl bir menşe'den labüd olarak bu dahi medlûlüne muvafık olan ruh-ı insaniden eslem nesne olmayacağı emr-i celidir. (Sual) İşbu ruheyne ne vakit imtizaç ve izdivaç ederler? (Cevap) Nutfe rahm-i mâderde ruha kabiliyet kesbettiği anda hasbe'l-incizab ruh-ı insanî âlem-i mahsusundan gelerek ruh-ı hayvanî ile ber-vech-i muharrer imtizaç ve izdivaç ederler. (Sual) Bunların vücud-ı insanda mekânları neresidir? (Cevap) Bir gûne mekân-ı mahsusları olmayıp gülün suyu güle ve zeytinin yağı zeytine ve sütün yağı süte sârî olduğu gibi beden-i insanın her tarafına sârî olurlar ve bazı zevat vücud-ı insanda merkez olan yürek kandil ve ruh-ı hayvanî yağ ve ruh-ı insanî nur ve o nurun ziyası akıldır, diye temsil buyurmuşlardır.

hükmederek o hâlde suret-i madde hiss-i müşterek vasıtasıyla hızanede ve madde-i mana vâhime tavassutuyla hafızada mahfuz olup mutasarrıfa manayı surete nispet eder. (İşbu hıfz ve nispet umur-ı külliyyede akla medar olduğundan insan umur-ı hâliye ve maziye ve âtiyeden müstefit ve hayvanat-ı saire idadından [8] baîd olmuş olur.

İmdi keyfiyyet-i ahlâk ve şeref-i akl bilindiye, akıl sıfat-ı cevher-i mücerred olmasıyla mutlaka terbiye ve tecrübeye ve bunlar dahi vehle-i ûlâda istihsal-i malumata mevkuf olup binaenaleyh bunca efahim-i ulemanın âsâr-ı bergüzidelerinden istidlâl-i ilmiye ile istikmal-i ameliye âyine-i teyessürde cilve-nümâ ve ezcümle kütüb-i ahlâkiyenin terbiye ve tecrübeye rehnümâ olduğu îrâd-ı berâhînden müberra olduğundan bu babda tatvil-i kelâmdan sarf-ı enzar ile heman şürû-ı mesaile ictira olunmuştur. (و من الله التوفيق و عليه اعتمادي)⁷

Dibacede mesbuk-ı bî'z-zikr olan kuvve-i nutkiye ve gazabiye ve şeheviye re's-i meseleden ma'dûd olduğundan işbu kuvvâ-i selâseden her birinin ifrat ve tefrit ve itidâli ile şubeleri ve ahkâm-ı müştemileleri ale'l-infirâd tavzih ve beyan olunmak üzere evvel emirde fusûl-i hamse tertîbiyle ibtidâ ve badehu tehzîb-i ahlâk ve tedbir-i menzil ve siyaset-i medeniyyenin ber vech-i ihtisar tebyinine itina kılınmıştır. [9]

Fasl-ı Evvel

Kuvve-i Nutkiyeye Dairdir

Kuvve-i nutkiyenin ifratı (cerbeze), tefriti (gabavet), itidali (hikmet)tir. Cerbezenin şubesi (hayret)tir. Gabavetin şubeleri (cehl-i basit ve cehl-i mürekkeb)dir. Hikmetin şubeleri (safa-yı zihn ve cevdet-i fehm ü zekâ ve hüsn-i tasavvur ve suhulet-i taallüm ve hıfz ve zikr)dir. (Cerbeze) hakkı bâtil ve hayrı şer ve bâtili hak ve şerri hayır hükmedici bir kuvvedir. (Hayret) iki delilin taarruzundan hâsil olan kararsızlıktır. (Gabavet) mana idrakine kuvveti olmayan kuvvedir. (Cehl-i basit) ilmi mümkün olan şeyi bilmemektir. (Cehl-i mürekkeb) yanlış şeyi bilakis doğru bilmektir. (Hikmet) hakkı hak ve hayrı hayır ve batılı batıl ve şerri şer hükmedici kuvvedir.

(Safa-yı zihn) bir madde-i müşkilenin halline sürat-i istidlâldir. (Cevdet-i fehm) bir alâmetten sebebine istidlâ'-i hakikidir. (Zekâ) delilden müddeânın hükmüne süratle intikâldir. [10] (Hüsn-i tasavvur) her hususun hâlince bahsidir. (Suhulet-i taallüm) sa'y-ı kalîl ile tahsil-i

⁷ Başarı Allah'tandır ve O'nadır itimadım.

metalibdir. (Hıfz) ulûm ve fûnun-ı müktesebeyi unutmamaktır. (Zikr) Maani-i mahfuzayı müsarâaten hatıra getirmektir.

Fasl-ı Sani

Kuvve-i Gazabiyeye Dairdir

Kuvve-i gazabiyenin ifratı (tehevür), tefriti (cübn), itidali (şecaat)tir. Tehevürün şubeleri (ucub ve kibir ve iftihar ve mirâ' ve lecâc ve mizah ve istihza ve gadr ve zaym ve taleb-i nefayis ve gazap)tır. Gazabın teferruatı (nedamet ve havf ve buğz-ı ahbab ve hazz-ı adû ve istihza-yı adû ve tagyîr-i mizac ve keder)dir. Cübnün şubeleri (zillet ve halel-i maaş ve izâa-i mal ve 'adem-i sebat ve teseyyüb-i umur ve kabul-i zulm ve halel-i ırz ü namus ve bî-ârif ve terk-i musâlih-i mühimme ve vuku-ı darb ve şetm-i nâs)tır. Şecaatin şubeleri (kibr-i nefis ve azm-ı himmet ve sabır ve necdet ve hilm ve sükûn ve tevâzu ve şehamet [11] ve tahammül ve hamiyet ve rikkat)dir. (Tehevür) aklın ruhsat vermediği mehlekeye nefsi ilka edici kuvvedir. (Ucub) nefsü'l-emrde iddia etmeyip müstehak olmadığı şeye kendini müstehak bilmektir. (Kibir) iddia ile olan ucubdur. (İftihar) bilâ-rüchan nefsi gayre tercihtir. (Mirâ') filcümle husumettir. (Lecâc) imtidâd-ı muhasamedir. (Mizah) ziyadece latife yani şakadır. (İstihza) malum. (Gadr) mal ve can ve ırz ve namusa taaddidir. (Zaym) intikam kasdıyla zulümdür. (Taleb-i nefayis) nefsi hayvanînin mergubu olan eşyayı talebdir. (Gazap) ahz-ı intikam için nefsin harekesidir. (Cübn) aklın hayra hükmeylemediği şeye gayr-ı mütecâsir kuvvedir.

Gazabın teferruat-ı reddiye ve cübnün şu'ab-ı deniyelerinin meâni-i istilahiye ve lugaviyeleri birbirine mutabık olmakla şerh ve beyana muhtaç değildir. (Şecaat) aklın ruhsat verdiği mahûf şeylere cesaret verici kuvvedir. (Kibr-i nefis) nâsa müessir olan ahvalin nefse 'adem-i tesiridir. (Uzm-i himmet) nîk ü bed ahval-i âlemin nefisde müsavat üzere addidir. (Sabır) tahsil-i fezailde şedâid ve âlâma tahammüldür. (Necdet) şedâid ve mesâib vaktinde izhar-ı ızdırab [12] etmemektir. (Hilm) ahz-ı intikam ve def'-i beliyede nefsin 'adem-i tagyiridir. (Sükûn) ahz-ı intikama muktedir olduğu hâlde rîfk ve mülâyemettir. (Tevazu) nefsinin mâdûnundan aşağı tutmaktır. (Şehamet) zikr-i cemile sebep olan umura harîs olmaktır. (Tahammül) umur-ı hasenede nefsin ezasına iktidardır. (Hamiyet) 'ar olan şeyden nefsi muhafazadır. (Rikkat) gayrın kederiyle müteezzi olmaktır.

Fasl-ı Salis

Kuvve-i Şeheviyeye Mübeyyindir

Kuvve-i şeheviyenin ifratı (fücûr), tefriti (humûd), itidali (iffet)tir. Fücûrun şubesi (hırs)tır. Humûdun şubesi (batâlet)tir. İffetin şubeleri (hayâ ve sabır ve da'at ve nezâhet ve kanaat ve vakar ve rıfk ve hüsn-i himmet ve vera' ve intizam ve seha)dır. Ve sehanın aksanı (kerem ve îsar ve nübl ve müvâsât ve semâhat ve müsamaha)dır. (Fücûr) lezâiz-i hayvaniyeden aklın layık görmediği şeyleri talip kuvvedir. (Hırs) [13] lezâiz-i hayvaniyeye müteallik umura mübalağa ile sa'ydir. (Humûd) ihtiyarî olarak kuvve-i şehevaniyenin âsârını tatil edici kuvvedir. (Batâlet) ihtiyarî olarak kuvve-i şeheviyeyi bilkülliyeye tatil ile cemadata müşabih olmaktır. (İffet) ekl ve şurb ve cima ve libasdan akıl ve şer'in tecviz ettiği vecih üzere beden-i insana lazım olacak kadar istimal ettirici kuvvedir. (Hayâ) ef'al-i kabîheden nefsi men'dir. (Sabır) lezâiz-i hayvaniyeden nefsi men'dir. (Da'at) galebe-i şehvette akla müracaat edip mukteza-yı akl ile harekettir. (Nezahet) zulüm ve zilletsiz malı kesbedip mahall-i makbule sarftır. (Kanaat) levazımda nefsi helâkten hıfz edecek miktar ile iktifadır. (Vakar) mesâlih ve metâlibte sabır ve teenni ile muamaledir. (Rıfk) sıfât-ı haseneye sebep olan şeyleri hüsn-i kabuldür. (Hüsn-i himmet) sebep-i kemal olan muhassenata muhabbettir. (Vera') ef'al-i hasenenin mülâzemetidir. (İntizam) cemî-i umuru kavaid-i makbule üzere icradır. (Seha) iktiza eden mahalle lüzumu kadar ihsandır. (Kerem) suhûlet ve muhabbet-i kalb ile kadr-i haceti ihsandır. (Îsar) nefsin ihtiyacı olan şeyi âhara ihsandır. (Nübl) sürur ve ferah ile [14] malı ihsandır. (Müvâsât) intifâ'da gayrı şerik kılmaktır. (Semahat) ecir ve bedeli tevakku' etmeksizin ihsanı lazım olmayan şeyi ihsandır. (Müsamaha) terki lazım olmayan hakkı ihsandır.

Fasl-ı Râbi

Ahlâk-ı mutedile terkibinden hâsıl olan sıfat-ı celile beyanındadır

Şecaat ve iffet ve hikmetin ictimaindan adalet husûle gelir ve adaletin şubeleri (sadakat ve ülfet ve vefa ve teveddüd ve mükâfat ve hüsn-i şirket ve hüsn-i kaza ve sıla-i rahm ve şefkat ve ıslah ve tevekkül ve inkıyad ve rıza ve ibadet)tir. (Sadakat) garaza mebni

olmayan muhabbettir. (Ülfet) mesâlihte erbab-ı ukûlun ittifaklarıdır. (Vefa) ehibbanın ahidlerini muhafaza ve mîsâkda sebat-ı kademdir. (Teveddüd) hüsn-i muamele ile celb-i kulûbdur. (Mükâfat) ihsanı misli ile veyahut ziyadesiyle mukabeledir. (Hüsn-i şirket) muamele-i teatîde riayet-i itidaldır. (Hüsn-i kaza) mükâfat tarikiyle ihsan olunan şeye minnet etmemek [15] ve peşiman olmamaktır. (Sıla-i rahm) akrabayı emval-i hayriyede şerik etmektir. (Şefkat) nâsın def'î eziyetlerine sarf-ı himmettir. (İslah) nâs beyninde olan münazaatı dâfi' olan esbaba mübaşerettir. (Tevekkül) takat-ı beşeriyede olmayan umûrda terk-i sa'yıdır. (İnkıyad) tab'a mülayim olmayan mikdarata razı olup Hâlik'e itaattir. (Rıza) zuhur eden arızada ve fevt olan faydada infialsiz hoşnutluktur. (İbadet) Rabbü'l-âlemine tazim ve ef'al ve ahvalde emr-i İlahî'ye itaat ve mazhar-ı füyûzat-ı Rabbanî olan zevat-ı kudsiyet-i âyâta tevkir ve tefhimdir.

Fasl-ı Hâmis

Ahlâk-ı zemîme ictimaından husûle gelen sıfat-ı rezîleyi müstemildir

Bazı ahlâk-ı zemîmenin terkibinden (hüzün ve haset ve tamah ve hıkd ve kizb ve salef ve nifak ve gıpta) hâsıl olur. (Hüzün) matlup hâsıl olmaması veyahut elden gitmesi sebebiyle inkıbaz-ı nefstir. Menşei cehl ve hırstır. (Haset) gayrın zeval-i nimetini temennadır. Menşei kezâlik cehl [16] ve hırstır. (Tamah) bilâ-ivaz âharın nimetini ümittir. Menşei hırs ve batâlet ve cehldir. (Hıkd) taleb-i intikamdır. Menşei tehevür ve cehldir. (Kizb) vakıa mutabık olmayan kelâmdır. Menşei cübn ve hırs misilli ahlâk-ı zemîmedir. (Salef) nefsinde vücudu olmayan sıfat-ı hasene iddiasıyla âhara tefevvuk sadedinde olmakdır. Menşei kizb ve ucubtur. (Nifak) kalpte olan ahvalin hilâfını izhardır. Menşei kezâlik kizb ve ucubtur. (Gıpta) gayrın zeval-i nimetini temanna etmeksizin gayrın nimeti gibi nefse bir nimeti temennadır. Menşei hırs ve cehl ise de ahlâk-ı zemîmeden ma'dûd değildir.

Fasl-ı Tehzib-i Ahlâk

Tehzib-i ahlâk ahlâk-ı hamîdeyi⁸ muhafaza ve ahlâk-ı [17] zemîmeyi indifadır. Ahlâk-ı hamîdenin vesail-i muhafazası dörttür. (Birincisi) ehl-i hevâ ve eşrar ile muhalata ve mücalise

⁸ Ahlâk-ı hamîde ve zemîmenin maddeleri bilcümle insanda mevcut olmasına mebni hamîde ashabının zemîme erbabıyla muâlefe-i mütemadiyesi takdirinde havass-ı hamse-i zahirenin tavassutuyla kuvâ-yı mutedile galeyen ve ifrat ve tefrit tarafilerine meyil ve serayan ederek bi't-tedric rûsuh ve meleke hâsıl [17] olduktan sonra ahlâk-ı hamîde ahlâk-ı zemîmeye munkalip olur ve ahlâk-ı zemîme erbabının ahlâk-ı hamîde ashabıyla mücalese-i daimiyesi hâlinde kazıye münakis olarak zemîmenin hamîdeye tebeddülü lazım gelir. Elhasıl galebe ve ekseriyet hangi maddede ise o madde metbû ve mevadd-ı zaife saire tâbi ve ahkâm ve tesirat dahi metbûa aittir.

olunmayıp sıfât-ı hasene muttasıf olan zevatın musahabesini iltizamdır. (İkincisi) kütüb-i muteberenin mütalaasıyla mesail-i cemîle istifadesine devamdır. (Üçüncüsü) hasbe'l-beşeriye vuku bulan maâyibi izhar eden ahbab ile hüsn-i ülfete kıyamdır. (Dördüncüsü) lezâiz-i nefsanıyeyi terk ile sabır ve riyazata ihtimamdır. Ahlâk-ı zemîmenin esbab-ı indifaiyesi dahi dördttür. (Birincisi) zemîmeye mukabil hamîdenin iktisabıdır. (İkincisi) âhardan nefse vukuunu kıyas ve tefekkür ve keyfiyet-i denâet ve rezîleti teemmül edip zemîmeden içtinap ve tevakkidir. (Üçüncüsü) sıfât-ı zemîmeden olan kuvvelerin tefritinden ifratı ve bilakis ifratından tefriti ihtiyar olunup fakat meleke derecesine 'adem-i îsalleridir. (Dördüncüsü)⁹ [18] lezâiz-i cismanıyeyi terk ve mümkün mertebe ahlata müfit olan agdiyeyi¹⁰ ber-vech-i itidal istimaldır. Ve zemîmenin indifai hakkında irat olunan esbab-ı mezkûre ale'l-ıtlak olduğu misilli bi'l-müfredat vesail-i mahsusası dahi olduğundan li-ecli's-suhule vaz'-ı cedvel ile beyanına ibtidar kılınmıştır.

Esbab-ı İndifaiyesi	Esami-i Ahlâk-ı Zemîme
Edille-i akliyeyi usûl-i mantıkiyeye tatbik veyahut dimağı edviye ile tashihdir.	Hayret
Musahabe-i ehl-i ilmdir.	Cehl-i basît
Huzuz-ı nefsanıyeden riyazet ve ulûm-ı riyaziyeye mümareset ve ehl-i ilme mülazemettir.	Cehl-i mürekkeb
Cinsine ve eşya-yı hasîseye ihtiyacını ve bilhusus nefsinin mebde' ve müntehâsını tasavvurdur.	Ucub ve kibir
Şeref-i nesep ile ise gayrın sıfatı ve mal ise 'adem-i vefası	İftihar

⁹ أوصيكم بتقوى الله في السر والعلانية وبقلة الطعام وبقلة المنام وبقلة [18] (ksa) [18] Vasiyet-i Hazret-i Mevlana Celaleddin-i Rumî (ksa) [18] الكلام وبهجرة المعاصي والآثام ومواظبة الصيام ودوام القيام وترك الشهوات على الدوام واحتمال الجفاء من جميع الناس وترك مجالسة السفهاء والعلوم ومصاحبة الصالحين والكرام فإن خير الناس من ينفع الناس وخير الكلام ما قل وما دل (Gizlide ve açıkta Allah'tan korkmanızı ve az yemeği ve az uykuyu ve az konuşmayı ve günahlar ve kötülüklerinden uzaklaşmayı ve oruca ve namaza devamı ve daima şehvî arzuları terki ve her türlü insandan görülecek eziyete katlanmayı ve sefihlerle oturup kalkmayı terki ve ilimleri ve salih, yüce ve değerli kişilerle sohbet etmeyi tavsiye ederim. Çünkü insanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır. Sözü en hayırlısı ise, kısa, özlü ve yeterince olanıdır.) temmet

¹⁰ Agdiye maddesi ber-vech-i icmal tetimme olarak zîrde tezkir olunmuştur.

olduğunu tefekkürdür.	
Muhill-i nizam ve bais-i fesad olduklarını mütalaadır.	Mirâ' ve lecâc
[19] Lezâiz-i dünyeviye'nin serf-i z-zeval olduğunu mülâhazadır.	Gadr ve zaym
Bâdî-i kesret-i adû olmasını tahayyüldür.	Taleb-i nefayis
Müddet-i emr zaruri olup takdim ve tehirinde dahi fark olmadığını ve kâffe-i eşyanın 'adem-i bekasını tedebbürdür.	Cübü ve şubeleri
Sair hayvanata şerik ve denâette mümasil olunacağına sarf-ı zihndir	Hırs
Erbab-ı sa'y ile mücalese ve âsâr ve ahvâl-i hasenelerini mütalaadır.	Batâlet
Fezail-i insaniyeyi tahsil ve müzahrefat-ı dünyeviye'den sarf-ı nazardır.	Hüzün
Hırs ve cehaleti def'dir.	Haset ve tamah
İnsanın beyinde olan uhuvvet-i hakikiyeyi ve mefâsid-i zulmiyeyi teemmüldür.	Hıkd
Beyne'l-havass ve'l-avam mezmumiyetini ve hakaret ve rezîletini tefekkürdür.	Kizb
Kizb ve ucubu def'dir.	Sulb ve nifak
Vakar ve vak'a münâfi ve sebeb-i adavet olduklarını teemmüldür.	Mizah ve istihza

(Gazab)¹¹ ucub ve kibir ve iftihar ve mirâ' ve lecâc ve mizah ve istihza ve gadr ve zaym ve taleb-i nefâyis ve hırsı def'dir. Fakat bunların def'i gazabın galebesinden mukaddem olup [20] ba'de'l-galebe ilacı emr-i asîrdir. Çünkü esbab-ı gazabdan deme hararet ve bu harareten dimağa doğru bir buhar hâsıl ve der-akab vücudun her tarafına yayılarak cemî' havassı ahkâmından âtil eder ve hatta ahkâm-ı havassın bu vecihle muattal olmasına delil-i zahîrî dahi gazap zuhur eden şahsın vechine humret ve ellerine titremek ve gözlerine kararmak ve ağzına kuruluk ve acılık gibi hâlât gelmesidir. Ve şiddet-i gazab bazı evkatta mucib-i helâk-i nefis olduğundan başka ekser nâsa müstelzim-i fesadat-ı külliye olur. Binâberîn devâsı müşkil olup şu kadar ki galebe-i gazabda kuûddan kıyama ve kıyamdan kuûda ve harekeden sükûna ve sükûndan harekeye nakil misilli tagyir-i evzâ'-ı bedeniye buharın imhasına ve istimâl-i mâ-i bârid hararetin teskinine ve husûl-i nevm hararet-i deme sebep olan maddenin nisyanına bâis olmakla derece-i gazaba göre [21] şu suver-i selâseden biri ile muamele olunduğu hâlde ahyanen galebe-i gazabın teskini mümkün olabilir.

(Tetimme)

Ahlâk-ı zemîmenin esbab-ı indifaiyesinden biri dahi ahlata müfit olan agdiyenin ber-vech-i itidal istimali olarak keyfiyeti icmâlen beyan olunmak üzere tahşiye kılınmış idi. Malum ola ki mide eczâ-yı bedende gıda cihetiyle cümlesinin esas ve hummayât-ı emrazın aslı ve himye cemî' devanın re'sidir, zira mekûlat ve meşrubat ibtida midede hazmolup ba'dehu ale't-tertib ecza-yı sairede ıslah ve tasfiye birle hûlasası vücud-ı insanda bedel-i ma-yetehallel olur. Ve et'ime ve eşribe-i muzırranın kalili¹² ve agdiye-i müfidenin kesiri ile bir taâmın tenavülünden sonra kable'l-hazm ekl olunan et'imenin layığıyla tasfiye ve ıslah olunamamasından dolayı hûlasaları fâsit olarak derecat-ı mütefavite üzere himyatı [22] icap eder. Ve himye ahlata tabâyi'ine ve fusul-i erbaaya tevfikân beden-i insana muzır olan agdiyeden ihtiraz ve nâfi olan gıdayı taklil ve merasim-i hazma kemaliyle riayet demek olup itidal-i agdiyeden maksut dahi işbu himyeden ibarettir. Fakat bir nev'i taâma hasr-ı daimî

¹¹ Gazabın ekser-i nâsa müstevcib-i fesadat-ı külliye olması üç suretle olur. Birincisi (muharebe), ikincisi (mücadele), üçüncüsü (mübahale)dir. Muharebe malum, mücadele ihkâk-ı hakka talip olmayarak nâs ile mübahase-i taannüdiyedir. Mübahale, delil ve şahid-i mesmû olmayıp müddei ve müddeaaaleyh tarafları [20] davalarında ısrar ve nefislerine inkisâr ederek iki taraf kendilerine gazab-ı ilahîyi isticlâbdır. İşbu mücadele ve mübahalenin neticeleri dahi muharebe misilli rıza-yı Bârî teâlânın mugayiri ve tabâyi'-i insaniyenin münafiri olan zihak-ı ruha ve hetk-i ırz ü namus ve telef-i mala vesile-i bedihiyedir. أعاذنا الله وسائر المسلمين من شرور أنفسنا (Allah bizi ve diğer Müslümanları nefislerimizin şerlerinden korusun.)

¹² Agdiye-i müfide ve muzırranın ta'rifatı mesail-i mahsusadan olmasıyla ber-vech-i icmal başkaca tahrir ve tezkiri suhulet-i istifadeye vesile-i bedihiye olacağından tıbb-ı cedide aşına olan bazı zat ile müzakere olunarak işbu tetimme mesailine tezyil olunmuştur.

muvafık-ı beden olmadığı misilli mübalağa ile tenevvü ve tebdili ve melûf olunmayan taâmın def'aten istimali gayr-i caiz olarak bu babda dahi tarik-i itidale gidilmek lazımdır. Ve her hususta tarik-i itidal usûl-i tedric ile bulunup usûl-i tedric ise mutat olan şeyi def'aten terk ve mutat olmayan nesneyi def'aten itiyat etmeyip refte refte muâlefe ve muvânese ile tebdil ahlâk-ı mizacıyedir. Ve bir de agdiye misilli hava ve bazı hareke ve muamele-i insaniye dahi tagyir-i ahlata bâdîdir. Şöyle ki letafet-i hava mucib-i sufuf ise de miyah-ı galize ve eşya-yı müteaffine ve eşcar ve ezhar-ı mütenevvia ve insan ve hayvanat-ı saire-i malûlenin rayiha ve buharları kesafete tahvil ederek müstelzim-i mazarrat olur. Ve taâma iştiha-yı sahihden evvel kuvâda zafiyet ve ba'de't-taâm keylûsa kadar midede şiddet-i meşguliyet olduğundan bu ahvalde iş'al-i zihn ve kesret-i hareket [23] ve muamele-i zevciyet muzırdır. Ve keylûsdan sonra hareket-i mutedile kuvâ ve demin hareke ve cereyanına ve cû' ve şib' beyni olan hazım hâlinde muamele-i zevciyet sefa-yı vücuda medar ve mevsiminde ılıcak ve soğucak sulara girmenin faydası bedîdâr olup şu kadar ki rutubet ve bürudet ve hararet ve yübusetin şiddetinde ve sür'at-i tahvilatında mazarrat derkâr olmakla ona göre her hâlde derece-i itidallerini ihtiyar ve ezcümle hamama duhul ve hurucda usûl-i tedric ile vücudun muâlefesine sarf-ı iktidar elzemdir. Ve muamele-i zevciyette kesret ve eyyam-ı harrede ve hamamda mücamaat kuvânın zaaf ve batâetini müeddidir. Ve taâma iştiha-yı sahih var iken ta'vik ve ihmal mûris-i za'f-ı kuvâ olmasıyla iştiha geçtikten sonra taâmın hazmında batâet ve gıdasında rahadet olabilir. Ve esna-yı taâmda ve keylûstan sonra lede'l-iktiza itidal üzere miyah ve meşrubat-ı bâride istimalinde beis olmayıp lakin keylûstan evvelce veyahut vücutta her ne suretle ise fevkalade eser-i 'arak bulunduğu ve hususiyle derunlarına kar ve buz vaz' ve ihtilatı ile mâ tebrid kılındığı takdirde vakten mine'l-evkat istimali gayr-i münasibdir. Ve mekulat [24] ve meşrubat ve harekât-ı insaniyenin muktezası olan nevm dahi mutedil olduğu surette esbab-ı sıhhat-i vücuddan olup inde'l-galebe terki ve bilâ-mucib iltizamı muzırdır.

Fasl-ı Tedbir-i Menzil

Tedbir-i menzil (mal ve zevce ve evlat ve huddâmın) hüsn-i idare ve tasarruflarından ibaret olmakla keyfiyetleri mebahis-i erbaa tertibiyle tavzih olunmuştur. (Mebhas-i mal) Malın tasarrufu (dahl ve harc) ile olup (dahl) insaf tarikiyle sınaat ve ticaret esbabına teşebbüsden hâsıl olur ve (harc) nezâhet tarikiyle ifa ve telef ve serefdan ittika ve dahlden kalil olmasına itina olunmak üzere tasarruf iktiza eder. (Mebhas-i zevce) Zevcede akıl ve iffet

ve hayâ elzem ve fi'l-cümle hüsn ve mal ve neseb lazımdır. Ve zevce indinde daima izhar-ı vakar ve umûr-ı diniye ve idare-i beytiye ve âdâb-ı mehasin-i zevciyeye dair nesayihî yâd ve tezkâr ve her hâlde güruh-ı müfsideden olan nisa ile musahabeden men'e ısrar vesile-i muhafaza-i iffet ve ismet olacağı emr-i bariz ve gayre tecavüz ile mazarrat [25] melhuz olan ve iffet ve hayâya muhil bulunan şeylerden maada hususta zevce ile hasbîhâl caizdir. Ve bir de daire-i dâhiliyenin hıfz-ı eşya ve istihdam-ı cevârî misilli idaresi zevcenin re'iyine ihale olunup fakat daire-i hariciyenin umûruna müdahalesi ihtilal-i nizam-ı beytiyeyi müstelzim ve zevcenin akrabasına ikram ve kendisine semahat ile ihtiram ve bi'l-husus gayre olan muhabbetin ketmine ihtimam hüsn-i muâlefeyi müstevcib olur. Elhasıl zevc ve zevce beyninde muâşeret-i hasenenin esası muhabbet-i samimiye olup muhabbetin bekâ ve zevâli dahi esbabının bekâ ve zevâline merbut olduğundan bu cihetle tarafeyn muhabbetin vesaili olan mürâat ve muamelat-ı layıkada tekâsül etmemeleri cümle-i kazâyâ-yı müsellemedendir. (Mebhas-i evlad) Evladın ba'de'l-vilâde vâlidî üzerine hukuku üç nesne olup (birincisi) hîn-i tevellüdünde ahsen-i esma ile tesmiye ve ebrek-i elkab ile telkibdir. (İkincisi) müddet-i rızâ'da sıhhat-i vücudiye ve hüsn-i tabiiye sahibesinden istifa-yı rızâ'dır. (Üçüncüsü) terbiye olup yani hâl-i sabâvetinden bülüğa deĝin talim-i ilme devam ve âdâb-ı kelâm ve taâm ve merasim-i hareke ve sükûn ve kuûd ve kıyam misilli levazım-ı insaniyeti ifham-ı [26] ihtimamdır. (Talim-i ilm) Veled-i zükûr istidat ve kabiliyeti mikdar taallüme ehil ve mahal olduğundan derecesine göre tahsiline sa'y-ı cemil ve 'adem-i kabiliyeti takdirinde müstaid olduğu sanayiden biriyle istifade ve teşgildir. Fakat veled-i müennes ibadat ve tâata mütedâir ilimden fazlasına müstehak olmadığından bunun bedeli nisaya mahsus olan sanayii talim ve âdâb-ı hicab ve tesettür ile telif ve ba'de'l-bülüğ bilâ-tehir hüsn-i ahlâkı olan küfüvve tezvicedir. (Âdâb-ı kelâm) İcap etmedikçe kelâmda killet ve iktiza-yı hâl ve maslahata göre izah ve beyan ile istizahat-ı mükerrereden ve her hâlde bilâ-teemmül ifadeden mücanebet ve asam ve ebkem ile tekellüm eder gibi savt-ı bâlâ ve îmâyâ mümâsil hâlât-ı makaliyeden mübaadet ve nefse ve gayre muzır ve haric-i ez-makasid olan kelâmdan ve tevriye ve îham-ı kabîheye dair elfazdan tevakki ve muharet ve sual tamam olmaksızın cevaba tasaddiden ve esna-yı kelâmda muhatabın gayriyla kâlen ve hâlen etvar-ı nâbecadan ihtiraza dikkatdir. (Âdâb-ı taâm) Kable't-taâm el ve ağız ve burnu gasl ve ba'dehu besmele ile bed' olunup esna-yı taâmda acele ve el ve sofraya ve elbiseyi taâm ile telvis etmek ve üç parmaktan ziyade ile tenavül eylemek [27] ve ağız hadden efvân açmak ve büyük lokma almak ve gayrın yemesine bakmak

ve parmaklarını yalamak ve gayrın önüne saldırmak ve taâmda ve taâmdan sonra muvâcehe-i nâsda dişlerini ayıklamak misilli şeylerden tecennüb ve burundan ve ağızdan bir şey ihracı icabında zarifâne muamele ile mehmâ-emken setrile teeddüptür. Ve su içilir iken hicaptan naşi boğazda vuku bulan hâl-i zarurî mayup olmayıp lakin ağızdan ve boğazdan bî-edebâne şapırı ve hüpürtü vukuu ayıp ve çirkindir. Ve ba'de't-taâm ifa-yı hamd ile sahib-i hane kable't-taâm misafirlerden sonra ve ba'de't-taâm misafirlerden evvel tathir-i eyadiye mülazemet eylemesi rüsûm-ı mer'iyedendir. (Merasim-i hareke ve sükûn ve kuûd ve kıyam) Sürat ve batâet beyinde, edibâne meşy ve hareketi iltizam ve etvar-ı mütekebbirînden ve bilâ-muceb sadr-ı meclis ve saff-ı niâle kuûddan ve lihye ve tespih gibi şeyler ile mülâabeden ve huzur-ı nâsda bilâ-iktiza ağızdan ve burundan şey çıkarmak ve uyumak misilli ahval-i müstekrehe ve mayubeden ictinaptır. Kaldı ki veledin vâlidî üzerine hukuku olduğu misilli vâlid ve vâlide üstadın dahi velet üzerinde dünyevî ve uhrevî hakları olup dünyevîsi hâl-i hayatlarında [28] meşrû ve makul olan emr ve nehylerine itaat ve rızalarının tahsiline müsaberettir. Uhrevîsi hîn-i vefatlarında hayrat ve müberrat ile ervahlarının tatyibine sarf-ı nakdîne himmetdir. (Mebhas-ı huddam) Huddamın daima etvar ve ahvaline bizzat ve bi'l-vasıta dikkat ve itina ve hizmet ve kadlerine göre vakt ü zamanında maaşlarını itâ ve havf ü reca beyinde olmaları için itidal üzere unf ve lütuf ile istihdamlarını icra elzemdir. Ve her birini kabiliyeti olan hizmete tahsis ve idare-i daire ve muamele-i bey' ü şirâda erbab-ı dirayet ve istikametden olanlarını tayin ve tensis ve abd-i âkil hürden evlâ olduğundan hidemat-ı mutenada memur ve teşhis lazımdır. Ve huddam dahi yalnız ay başı ve sofrâ başı ve binek taşı nazar ve fikrinde olup da hidemat-ı mahsusalarında tekâsül ve ihmal eder ve meslek-i istikametden ayrılır ise evvela kendilerinin ve saniyen metbûları olan velinimetlerinin ihlal-i itibarlarına ve zeval-i servet ve nimetlerine bâis olur.

[29] Fasl-ı Tedbir-i Mülk

Devlet sunuf-ı insandan mürekkep olduğundan keyfiyet ve ahvali insanın terkibine kıyas olunduğu hâlde ifrat ve tefritten terettüp etmesi lazım gelen suret-i ihlaliye ve emr-i i'tidalden icap eden cihet-i ıslahiye ma'lum olabilir. Binaen 'alâ-zalik devlette anasır ve akıl ve kuvâ makamında olanların icmalen tarifi ve ahkâm-ı lâzımelerinin ihtisaren tavsifi ile iktifa olunmuştur. Şöyle ki (asker ve ulema ve tüccar ve zerra') devletin anasırı (ve ulü'l-emr) akli (ve vükela) kuvâsı makamındadır. (Asker) dâfi-i muhalifîn, (ulema) ulûm-ı akliye ve nakliye mu'lin, (tüccar ve zerra') levazım-ı insaniyede hadimdir.

(Ulü'l-emr) irfan-ı zaman ile hikmet ve şecaat ve iffet ve adaletin ahkâm-ı celilesini âmirdir. (Vükela) imaretü'l-arz ve siyasetü'n-nas¹³ ve tekmilü'n-nüfus ve tenfizü'l-ahkâmı [30] müdebbir ve merhamet ve gayret ve mürüvvet ile memurdur. (Merhamet) ahval-ı fukarayı ve keyfiyet-i mezalimi tahkik ve izhar (ve gayret) ashab-ı fesadın mefasidini ilam (ve mürüvvet) meyane-i millette nifak ve şikakın 'adem-i zuhuruna ikdam manalarını mutazammın olup işbu sıfat-ı cemile inayat-ı bî-gâyâta bâdî ve siyaset-i şeriat-ı¹⁴ âyâta sebep-i külli ve muhalifîne dâfi-i kavîdir. Ve bir de kâffe-i kemalat-ı insaniye (sihhat-i itikad ve hüsn-i muaşeret ve tehzibü'n-nefsten) ibaret olup (sihhat-i itikad) Cenab-ı Vacibü'l-Vücut'a ve ruz-ı kıyamete ve hazerat-ı melaikeye ve kütüb-i ilahiyeye ve enbiya-yı izama imandır. (Hüsn-i muaşeret) erbab-ı hâcâta hâlen ve kâlen ve fiilen ihsan ve kaza ve kaderden zuhur eden mihnete sabır ve iskân ve meyanelerinde olan ahit ve misaka vefa ve itminandır. (Tehzibü'n-nefs) kibel-i İlahi'den nazil olduğu vecih üzere Cenab-ı Hallak-ı âleme ibadet ve itaat ve muhabbettir.

Ve bu mevadd-ı selasenin ifasını tebliğ ve terkinden veyahut hilafıyla vuku bulan amelden nâşî din ve millette ve medar-ı [31] musalihde bir gûne fesat zuhur eder ise hükm-i zamana göre indifaî esbabını icra ve tesviğ vâcibe-i zimmet-i himmet-i saltanattır. Ve bazı kere muharebe dâfi-i fesad ise de zehak-ı ruh haddizatında emr-i kabîh olmak hasebiyle canib-i muhalifinden muharebeye meyl olunmadıkça teşebbüs lazım gelmediği misilli esna-yı muharebede taraf-ı muhalifin fesad-menvilerinden keff-i yed edip müsalemeye talip oldukları takdirde mukarin-i salâh ise meyil ve müsaade iktiza eder. Elhasıl muharebe ve musalaha hususunda şer'-i şerife müracaat ve ruhsat-ı şer'îye ile ârâ-yı erbab-ı tedbire mutabakat ve mukteza-yı ahkâmı üzere hareket akdem-i umurdandır. Kaldı ki kâffe-i mehasin-i kazâyâda esas mesele muvafakat ve itaat ve muhabbetin husulüne ve buğz ve adavetin terkine mebni olup lâsiyemma ulü'l-emre itaat ve muhabbet bilcümle umûra akdem ve esbak olduğundan kâffe-i erkân ve teb'a-i devlette evsaf-ı mezkûrenin vücudundan lâ-büd ve bu babda hadîs-i şerif dahi varit ve meal-i latifi şahittir. Teyemmünen ve teberrüken dürer-i ibarat-ı hükm-i âyâtının keşide-i rişte-i terkimi ve cevahir-i maani-i hakayık-ı mebanisi ile risalenin tersi' ve tetmimine muvaffak olunmuştur.

¹³ Siyaset lafzının manası ihkak-ı hak demek ve hukuk dahi can ve mal ve ırz ve namus kaziyelerinden ibaret olacağı bî-şek olup mal ve canda hakk-ı ibad ve ırz ve namusta Hakkullah galiptir. Ve bilâ-mucib sükût ve nehk ve firar misilli haslet cemî'-i umûrda ve bi'l-husus mevadd-ı hukukiyede müstevcib-i zeval-i saadettir. [30]

¹⁴ Bilcümle umûrda infaz-ı ahkâm-ı ilahiye akdem ve her hâlde (ve hüve senaün kable bela) medh-i şerifine nailiyet elzemdir. [31]

(قال النبي صلى الله عليه وسلم من فارق الجماعة قدرشبر فقد خلع ريقه الإسلام عن عنقه ومن أطاع أميري فقط أطاعني ومن أطاعني فقد أطاع الله ومن أحب أميري فقد أحبني ومن أحبني فقد أحب الله ومن أبغض أميري فقد أبغضني ومن أبغضني فقد أبغض الله صدق رسول الله الذي بعث ليتمم مكارم الاخلاق.)

سوده مؤلفه السيد حسين حسنى

من أعضاء مجلس أحكام عدليه

يوم الأحد تاسع عشر من شهر شعبان

المعظم سنة ثلث وستين

ومأتين وألف من هجرة

من له العز والشرف¹⁵

Tezyil

Kâinatın her birinde erkân ve ahlât-ı erbaa ile tabiatları olan hararet ve rutubet ve bürudet ve yübusetin derecat-ı mütefavite üzere içtima ve imticazlarından nâşî başkaca bir mizac-ı mahsus bulunur ve her mizacın ale'l-infirad beyan-ı keyfiyeti kabil-i imkân olamayıp şu kadar ki ekseriyet üzere insan demevî ve safravî ve sevdavî ve balgamiyyü't- tabâyi' olarak dört kısım addolmuştur. Bu suretle insan kendisinin [33] ve bulunduğu mevkiin tabiatına ve fusul-i erbaanın ahkâmına göre agdiyesine dikkati lazım gelir. Binaberin evvel emirde tabâyi'-i maksume-i mezkûrenin alâmat-ı suveriye ve maneviyesinden biraz âsârın tebyini ve badehu agdiyeden istimali ekser olanların beyan-ı ecnas ve tabâyi'e olan münasebetlerinin tezkiri ile bu babda dahi tarik-i ihtisara gidilmiştir ve bir de alâmat-ı suveriye ve maneviyeden ber vech-i muharrer tahallûf-i mizac hasebiyle bazı mertebe tagayyürat olabilir.

Der Beyan-ı Alâmat-ı Suveriye ve Maneviye-i Tabâyi'

(Demeviyyü'l-mizac) olanların teni esmerce ve vücudu ne pek zayıf ve ne pek şişmandır yani mutedildir. Ve dudakları al ve saçları kumral ve parlak ve lehçesi humretlice ve göz kapaklarının iç yanları kırmızıca olur ve vücudunda olan damarları iyi görünür.

¹⁵ Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki: Cemaatten bir karış kadar ayrılan kimse, İslam'ın boyunduruğunu boynundan çıkarmış olur ve benim emîrime itaat eden kimse, sadece bana itaat etmiş olur ve bana itaat eden kimse, Allah'a itaat etmiş olur ve benim emîrimi seven kimse, beni sevmiş olur ve beni seven kimse, Allah'ı sevmiş olur ve benim emîrimden nefret eden kimse, benden nefret etmiş olur ve benden nefret eden kimse, Allah'tan nefret etmiş olur. Üstün ahlâkın tamamlanması için gönderilen Rasulullah doğruyu söyledi.

İzzet ve şeref sahibi olan Peygamber'in hicretinin 1263 Senesi Şaban el-Muazzam'ın 19'u Pazar günü, Ahkâm-ı Adliye Meclisi azalarından eserin müellifi olan Seyyid Hüseyin Hüsnü, bu eseri temize çekmiştir.

Anlayışında ve buluşunda suhulet ve sürat vardır ve kuvve-i hafızası azdır ve görüşmesi sevimlidir ve sözünde ve bir hizmetinde sebatı yoktur. [34]

Ve hiddet mizacı olup fakat çabuk geçer. (Safraviyyü't-tab') olanların teni sarıca ve saçları siyah veyahut siyaha mail kumraldır ve vücudu pek iri yapılı olmaz ve kaşları uzun ve göze yakın olur. Kuvve-i hafızası çok ve anlayışında ve buluşunda suûbet ve betâet olur ve dost olmasında güçlük olduğu misilli dostluğu dahi kolaycacık bozulmaz ve şüpheli ve işkilli olur ve teşebbüs eylediği maslahatın uhdesinden gelmeğe sa'y ve gayreti ve her işte sebat-ı kâmileleri vardır ve kibir ve gururu çoktur. (Balgamiyyü'l-mizac) olanların teni beyaz ve kirpikleri uzun ve gözü mavi ve saçları sarı ve alını küçük ve vücudu kuvvetsiz olur. Kuvve-i hafızası pek azdır ve zihnini yormaz ve tenbeldir ve ilme hevesi yok gibidir ve korkak ve ürkektir. (Sevdaviyyü't-tab') olanların saçı uzun ve kıvrık ve kirpikleri uzun ve siyah ve gözleri parlak ve boyu uzunca ve vücudu zayıfça ve ince yapılı olur. Gayet kuvve-i hafızası ve efkâr-ı amîkası vardır ve her şeye harîs olup fakat sebatı yoktur ve bir şeyden çabuk alınır ve hadidü'l-mizac ve her şeyden müteessir ve herkesle munistir. [35]

Der Beyan-ı Ecnas-ı Agdiye

Agdiye altı baba münkasımdır. (Birincisi) sığır ve koyun ve keçi ve deve ve tavuk ve kaz ve ördek ve bunların yavruları ve gûnâgûn ekle salih hayvanat-ı beriyye ve bahriye lühumudur ki et'ime-i kaviye addolunur. Lühum-ı mezkûre balgamiyyü'l-mizac olanlara bilhassa müfiddir.

Ve her ne kadar mizac-ı âharda ise de rençber gürûhuna yani el ve ayak ile çalışıp kuvvet-i külliye sarf edenlere ve eyyam-ı şitada ve bürudet ve rutubeti olan memleketlerde bulunanlara faydalıdır ve fakat vücutça kuvvet-i külliye sarf etmeyenlere sığır eti muzır olup bu makulelere dana ile hayvanat-ı sairenin körpe ve yavrularının etleri ve sığır ve koyun işkembeleri ve ayakları müfittir. (İkincisi) tavuk yumurtası ve istiridye ve midye ve hayvanat beyni ve ciğeridir ki kuvvetlice et'ime itibar olunur. Bunlar hassaten safraviyyü't-tab' olanlara faydalıdır ve eğerçi mizac-ı âharda ise de midesinde kuvveti olmayan ve vücudu zayıf olan ve müsün ve ihtiyar bulunan zevata ve ilm-i kitabet ile meşguliyet-i daimesi [36] olanlara ve nisa taifesine müfittir ve fakat istiridye midesinde fesat olan kimselere mazarratlıdır. (Üçüncüsü) buğday ve arpa ve çavdar ve mısır ve darı unları ve piriç ve yer elması ve fasulye ve nohut

ve bakla ve mercimek ve kestane misilli zehair ile şehriye ve makarna ve simit unu tabir olunur bir nev' undur ki hafifçe et'ime addolunur.

Bunlar safravi ve sevdavi ve demeviyü't-tabâyi' olanlara faydalıdır ve börek gibi hamur işi olan mekûlatın yağında ve yapılmasında fenalık olur ise muzırdır ve hususiyile çocuklara gayet mazarratı vardır ve balgamiyyü'l-mizac olanlar erzak-ı mezkûreyi ekmek tarzına koyarak veyahut et taamlarıyla birleştirerek istimal eylemeleri lazımdır. (Dördüncüsü) havuç ve pancar ve şalgam ve kuşkonmaz ve marul ve enginar ve ıspanak ve kabak ve hindiba ve lahana ve kuzukulağı misilli sebzevat ile bilcümle meyvelerdir ki et'ime-i hafife itibar olunur. Bunların demevî ve sevdavî ve safravî olanlara mazarratı olmayıp balgamî olanlara muzırcadır. (Beşincisi) süt ve süttten hâsıl olan mekûlattır ki kuvvetlice addolunur. Bunlar sevdavî ve demevî olanlara faydalıdır ve balgamî olanlara [37] ve hangi mizaçta olur ise olsun nem-nâk ve havası az ve alçak mahallerde bulunanlara mazarratlıdır ve tuzlanmamış taze tereyağı ve taze ve azca tuzlanmış peynir mekûlat-ı müfideden olup fakat tuzlu tereyağı kızdırıcı mekûlata alışan midelere daha faydalıdır ve tuzlu ve mayalı peynir mideyi yoruldur. (Altıncısı) şeker ve yağ ve sirke ve sarımsak ve soğan ve tuz ve biber ve sair kızdırıcı olup taamda istimal olunan nesnelere ki hâzımü't-ta'am addolunur. Şeker et'ime-i saire ile mahlut olduğu hâlde her mizaca faydalıdır ve midesinde ızırabı olan ve yelli bulunan kimselere mazarratlıdır ve zeytinyağının çiği müfit ve pişmiş muzırdır ve tuz ve sirkenin azı hâzımü't-ta'am ise de çoğu mazarratlıdır ve bir miktar sirke suya katılıp içilir ise kana serinlik verir ve soğan ve sarımsak demevî ve sevdaviyyü'l-mizac olanlara muzırdır ve münasebeti olan ta'ama azıcık biber katılması hazmına medardır ve pişmiş soğanın çiği gibi mazarratı yoktur.

Der Beyan-ı Mesele-i Mahsusa

Fasl-ı şitada kuvâ-yı hâzimenin şiddet-i harekesinden nâşî [38] kuvvetli ta'am tenavülünde beis yoktur. Fakat evahir-i şitada kan çoğaldığından ve fasl-ı baharda vücutta hararet ziyadeleştiğinden ve fasl-ı sayfda 'urukda kemal-i hareket ve safrada temeyyüz ve kesret bulunduğundan bu mevsimlerde et'ime-i hafife istimali ensebdir ve güz mevsiminde yine et'ime-i hafife tenavül olunup şu kadar ki şita takarrüb ettikçe bittedric kuvvetli ta'am tenavülü münasıptır.